

DAGENS FRÅGOR

Den 3 augusti 1942.

Femårsplanens komplettering. Samtidigt som den Wärnska kommittén föregående sommar upptog arbetet att göra upp den nyligen antagna femårsplanen för försvaret, igångsattes inom socialdepartementet under expeditionschefen Natt och Dags ledning en utredning för att åstadkomma samordning mellan hemortsförsvarets olika grenar. Svensk Tidskrift påminde i samband därmed om hur det nutida kriget utplånat gränserna mellan frontförsvaret och hemortsförsvaret och hur viktigt det därför vore att vid det förestående utredningsarbetet hela frågekomplexet bleve behandlat ur enhetliga synpunkter. Hemortssakkunniga synas emellertid ha mött så stora och invecklade problem, att det beklagligtvis icke blev möjligt att få fram något förslag samtidigt som den Wärnska kommittén på rekordtid blev färdig med sitt. I avvaktan på hemortsförvarsutredningens resultat ha statsmakterna också nödgats uppskjuta att ta ställning till vissa av den Wärnska kommitténs förslag rörande hemvärnet och de frivilliga försvarsorganisationernas samordnande och ledning.

På en betydelsefull punkt har emellertid femårsplanen kunnat tillgodose hemortssakkunnigas önskemål, nämligen genom införandet av en fast indelning i försvarsområden. Försvarsområdesorganisationen, som redan ur renodlat militära synpunkter visat sig nödvändig, kommer efter vad hemortssakkunniga framhållit i sitt yttrande över det Wärnska förslaget att bli en av hörnstenarna i deras eget förslag.

På initiativ av hemortsförvarssakkunniga har dessutom på administrativ väg ett betydelsefullt steg tagits till att förbereda hemortsförsvarets samordnande, nämligen när tjänsterna för de s. k. hemortsförvarsassistenterna inrättades. Instruktionen för dessa ger en antydning om linjerna för frågans slutgiltiga lösning. Det synes sålunda vara meningen att inom försvarsområdet ansvaret för samordnandet av det civila hemortsförsvarets olika grenar — luftskydd, skogsbrandskydd, viss ordningshållning m. m. — lägges i hemortsförvarsassistentens hand. Därigenom skapas förutsättningar för en genom försvarsområdesbefälhavare utförd enhetlig ledning av såväl det militära som det civila hemortsförsvaret.

Innebörden härav är att länsstyrelsernas skyldigheter när det gäller ledningen av det civila hemortsförsvaret överflyttas på försvarsområdesbefälhavarna. Denna överflyttning av hela ansvaret för hemortens försvar på de militära myndigheterna medför givetvis konsekvenser beträffande organisationen såväl av hemortsförsvarets högsta ledning som av dess lägsta underavdelningar. Svensk Tidskrift hävdade redan för ett år sedan att hemortsförsvaret i sin helhet måste bringas under enhetlig militär ledning. Utvecklingen sedan dess har förvisso icke jävat denna uppfattning, som efter vad man har rätt att förmoda även delas av de sakkunniga.

Bland de många svårlösta frågor, som utredningsmännen ha att lösa, är även utformningen av en lämpligt avvägd tjänstepliktslag för både män och kvinnor gällande hemortsförsvaret i sin helhet. Hänsynen till bördornas rättvisa fördelning liksom till möjligheten att upprätthålla organisationens effektivitet gör en sådan lag nödvändig.

Innan hemortsförsvaret får en ändamålsenlig organisation är vår försvarsberedskap på ett betydelsefullt område ofullständig. Det är därför att hoppas att frågan skall finna sin lösning senast vid nästa års riksdag. Att detta icke kan ske utan en ökning av de för femårsplanen beräknade kostnaderna är dock uppenbart. Även statsfinansiellt kan riksdagens försvarsbeslut i år därför betraktas som ofullständigt.

Emigranter innanför gränsen — De äldre av oss minnas den **liett kapitel lappländsk kolonisation.** delsefulla statistikern och patrioten från seklets början, den stora emigrationsutredningens upphov, Gustav Sundbärg. Sedan han lett sitt utredningsverk genom 21 volymer, gjorde han poesi av siffrorna och skrev en lyrisk-episk studie om Det svenska folklynnet. Hans yngre och lokala motstycke är den numer 83-årige f. d. läraren vid Skytteanska lappskolan i Tärna, O. P. Pettersson, författaren till Gamla byar i Vilhelmina I. Vad han nu med en sällsynt språk- och sakkunnig akademikers hjälp publicerar, är blott förstlingen bland många tillämnade volymer. De två närmaste gälla också Byarna. Som Sundbärgs framstår denne Tärnapedagogens emigrantforskning banbrytande genom sin blandning av minutiös, kameral utläggning med utvandrasagor, som föra tanken till Snorre. Det är en värdig ingress till den serie Etnologiska källskrifter, som grundats av tre lärda män i Stockholm, Uppsala och Lund.

Den svenska forskningen i Södra Lappmarkens bebyggelse har antikvariska stormaktsanor. Ett modernt studium av ämnet kan ledas tillbaka till vårt eget sekels början, då K. J. M. Ahlenius utgav sin avhandling om »Ångermanälvens flodområde» (1903) med den uttrycksfulla men nymorgnade undertiteln »en geomorfologisk-antropogeografisk undersökning». Å Holmbäck, B. Boëthius, J. E. Almqvist m. fl. ha sedan dess metodiskt sysslat med befolknings- och skatte-tekniska förhållanden på skogsvidderna. I ett lärdomsprov 1928 om 'Umeå lappmarks svenska bebyggelse till omkring 1750' utnyttjar Gustaf Göthe historiskt dessa och andra forskningsuppslag på ett avgränsat område och under en bestämd tidsrymd. Ganska mycket på sidan om denna moderna metodik går O. P. Pettersson. Men det sker i naturlig, fast oavsiktlig, anknytning till de beskrivande 16- och 1700-talsforskarna, med den vördnadsvärde Johannes Schefferus, Lapponias författare (1673), i spetsen. Förf:s teckning av Vilhelmina (föret Volgsjö) sockens äldsta öden börjar ungefär, där

¹ O. P. Petterson, Gamla byar i Vilhelmina I. Malgomajtrakten. Etnologiska källskrifter utgivna av Sigurd Erixon, Herman Geijer och Helge Nelson I: 1. Generalstaben, Stockholm 1941.

Göthe slutar. Med en i sanning storartad målmedvetenhet har han gått tillbaka till de första pionjärerna, by för by och hemman för hemman, uppsamlade dokument och upptecknande vad som berättats. Uråldriga villkor speglas i denna Vilhelminas jämförelsevis unga, föga mer än tvåsekelgamla kolonisation. Alderdomligheten i ingreppet stegras därigenom, att författarens innersta håg liksom våra gamla antikvariers riktas mot forntiden. Där hans hemmans-, kyrko- och landsfiskalspapper icke räcka till har prof. Geijer supplerat honom ur Härnösands landsarkiv.

Det är alltså genom sin intensitet, O. P. Pettersson blir de moderna forskarnas like. Han sammanställer oavbrutet sina skriftliga och muntliga källor, och man snarast förvånas över deras i stor utsträckning ömsesidiga bekräftelse. Utvandrarfolket var rörligt och ägoförhållandena svävande i de småningom trettio byarna. Överheten, d. v. s. länsstyrelsen, satt fjärran, när den fällde sina utslag. Dokumenten felas för vissa familjer och byar, men förf. tvekar då ej att i allt väsentligt lita till traditionen. Det är särskilt i dylika fall, professor Geijer sätter in med sina omsorgsfulla arkivaliska exkurser. Men det händer också, att innehållet i dessa tillskott hämtas ur O. P. Petterssons andra, utgivna arbeten. Man har utgått från, att det här icke gäller någon tillfällig knappologisk hypnos utan en seg, lokal fortplantning, som kan visa rätt i stort, om också vissa detaljer te sig förvirrade eller motsägande. Källkritiska spörsmål av stort typiskt intresse växa här fram, och man anar, att de kunna få vikt inför domstol.

Men också bygdegeografisk forskning måste dra nytta av de sekelomfattande anteckningarna. Var, när och hur togos de olika terräng- och jordmånsformerna först i anspråk? Intet jordbruk kunde vara extensivare: en minimal åkerlapp i centrum och milsvida sträckor »rödningsland» eller utägor i periferin. Det är för O. P. Petterssons grundlighet betecknande, att han, enligt eget företal, sett en huvuduppgift i själva namngivningen av utägorna: myrar, ängar och åbräddar med självvuxet gräs. I ägobeskrivningar och på kartor äro slätterlägenheterna ofta blott angivna med siffror.

I våra dar ha många bland dessa lägenheter blivit självständiga hemman. Vilhelminas jordbruksjord var för tio år sedan (1933) taxerad till drygt 12 miljoner kronor, och dess väldiga skogsarealer, som efterhand i stor utsträckning förvärvats av trävarubolagen i kustlandet, både Nord- och Sydångermanlands, få småningom med forstmäns, kommunikationers och konjunkturernas hjälp ett mångdubbel större värde. Flottleder, järnvägs- och busslinjer ha dragits genom socknen, och i dess mitt, där de första spadtagen sattes för högst fem generationer sedan, blomstrar nu ett municipalsamhälle på drygt 1,000 invånare. Den öppna jorden i Lycksele, det kärnområde i Umeå lappmark, som Göthe skildrar, har visserligen dubbelt högre taxeringsvärde än Vilhelmina. Men Åsele, moderssocknen för ett flertal av O. P. Petterssons emigranter, är på väg övertrumfas. Ser man till omgivande smärre eller kargare skogssocknar av endels samma eller äldre datum, är denna förbimarsch redan ett faktum.

Det faller därmed redan statistisk glans över odlarbragderna i Vilhelmina. Men först det episka skimmer, som den outtröttlige hävdatecknaren förlänar dem, gör dem oförgätliga. Man kan hos O. P. Pettersson, som hos Knud Hamsun, följa nybyggaren, när han först ger sig ut, beväpnad med yxa, bössa och nät. Han bar, jätte stark, en nyköpt båt på sina axlar förbi forsarna allt djupare in i vildmarken. Flyttlappar på moränliderna och i strandkåtorna sågo ej gärna konkurrenser, och deras trolldom skrämde. Marken under en yvig gran blev under sommarmånaderna det enda sängläget. Drivan mitt i skogen fick göra samma tjänst vintertid, när jakten förts vida, och sedan den väldiga fotsida pälsen förlängts med en huva, som helt omslöt huvudet. Det var den bråda nygrundningstid, då det långa vita stycke av starrsträet, som växt ner i dyn, fick med sin sötaktiga, angenäma smak, bilda omväxling till fisk- och fågelfödan. Men efter ett år kom bruden och med henne korna i den första, skröpliga, lilla båsen. Man och hustru släpade så timmer i stor- och lilländan till det första hemmet, där sedan i årtionden de väldiga, kilkluvna stockarna, 'klovorna', vände sina slätytor utåt i golv och tak. Efter ännu ett år såg det första lilla barnet dagen i stugan på Strömnäset, och då kyrkotogs hustrun i en kapell-lada några mil bort. Föräldrarna gingo där sedan båda till nattvard vid ett litet rödmålat träbord till altare — Åsele kyrka låg 11 mil avlägsen. Men redan tidigare hade kronolänsman med två biträden synat ut nybyggarparets kronotorp med åker och rödningsland, de senare uppmätta till 60 lass. Myrängarna lämnades utan namn, »då inga närgränsande, d. v. s. grannar, finnas». Så var Strömnäs inlemmat i det världsliga och kyrkliga samhället.

Fjällen äro i dessa skildringar en ständigt förnimbar men sällan framhövd ram. Där komma plötsliga, omedelbara natursyner, som ännu aldrig stöpts i en litterär kliché. Det berättas vad P. K. Dahlström iakttog på fågelskytte, dold bakom en stor gran:

'... Ute på viken flöto två flottor av sjöfåglar. I den ena flotten var det gäss och i den andra svärtor. Utom dessa fåglar summo här och där i vaken par av knipor och andra sjöfåglar. Dahlströms ögon glittrade av förtjusning och iver... Gässen kommo... sakta allt närmare... Dahlström sköt, och en gås blev liggande stilla på vattnet... Fåglarna tycktes emellertid ej hava lagt någon vikt vid den svaga knallen ur bössan... Dahlström fick ånyo skjuta... Han rodde och tog upp de två vackra fåglarna och satte sedan ut näten efter iskanten... Hädanefter hade de i stugan att njuta av färskt fett fågelkött och färsk fisk, så att då lommen sedan kom och lät höra sitt »gack, gack, gackorera», behövde de ej frukta för att bli lomskitna och därav hängsjuka, då de nu hunnit få färsk fisk, innan lommen infann sig...'

Sådant var nöje och spänning. Men vardagsmödan på nyodlingen för man och hustru, vinter och sommar och år för år, fängslar ingalunda mindre O. P. Pettersson outtröttliga sakliga intresse. Det finns Gustav Sundbärgs ord på att den svenska befolkningen i övre och nedre Norrland »ifråga om sund lifskraft är att räkna till de yppersta elementen i Europa». Nybyggarna i Vilhelmina jäva på intet sätt detta omdöme. Dödstalet är lägre än rikets, födelseöver-

skottet var vid 1930-talets mitt tre gånger högre än riksgenomsnittets. Västerbottens län visade samtidigt det näst lägsta procenttalet utomäktenskapliga födelser i riket. Kunna vi andra svenskar, med den tålmodige krönikören som ciceron, riktigt värdesätta gränsborna? Mitt bland dem som sitta nu vid sina rykande kokvagnar dagens beredskapsmän på vakt. De ha nutidens alla tekniska möjligheter inom räckhåll i den bygd, som fädren brutit i »ofta bitter nöd» efter O. P. Petterssons välbestyrkta ord. Men ännu torde de längst framskjutna nybyggena mellan fjällen ge dem någon glimt av de första pionjärernas liv.

Man vill till sist tacka professor Geijer, som genom utverkande av anslag och mångåriga personliga insatser gjort det möjligt för den rastlöse upptecknaren och samlaren att hålla fram sin spegel. Rädd att i minsta mån störa förstahands- och helhetsintrycket, underordnar sig utgivaren också i noter och förklaringar helt författaren. Men förmodligen vore denne beredvillig att i alla rimliga stycken dela äran med sin lärde vän, om det överhuvud här kunde bli fråga om någon eftersträvad litterär berömmelse. Det är endast de snabbt försvinnande minnena, som båda vilja hedra.

Wilh. Carlgren.

Kring händelserna i Böhmen-Mähren. När d:r Emil Hacha i november 1938, efter »München», valdes till president för det då ännu fria men amputerade Tjeckoslovakiet, var han föga känd även bland sitt eget folk. Han var redan en gammal man, över 66 år, och hans insats låg helt inom rättslivet. Han var ordförande i den tjeckiska statens högsta domstol, och han hade bakom sig ett omfattande skriftställarskap. Men han hade aldrig blandat sig i det politiska handgemänget, tydligen av brist på djupare politiskt intresse. Vid upphöjelsen, som han säkerligen motvilligt och endast av pliktkänsla accepterade, karakteriserades han i Prager Presse — som då sjöng på sista versen — såsom en person, vilken hellre samtalade om *de lege lata* än *de lege ferenda*. De tal, som han ex officio måste hålla vid och efter ämbetsstillträdet, voro också samt och synnerligen eminent landsfaderliga i den meningen att de aldrig förrådde någon särpräglad eller ens utpräglad mening. Man ville dock i Prag ur ett av talen, i vilket han erinrade om att hans föregående liv stått i en rättsstats tjänst, utläsa ett med hänsyn till den allvarliga utrikespolitiska situationen mjukt inlindat framtidsprogram: att han även fortsättningsvis ville tjäna rättens idéer. Och hans introduktör i Prager Presse tog fasta på just hans domaregärning: såsom ingen annan är Hacha, hette det, kallad att framgångsrikt motverka det fjärmande av rättspraxis från rättsteorier, som tyvärr gripit omkring sig bland många praktiker.

Emil Hacha har emellertid sedermera fått tåla en rättsutveckling, som måste strida mot allt vad han tidigare verkat för som den tjeckiska domstolsväsendets högsta vårdare. Det måste vara en sällspord personlig tragik att som statschef ha fått uppleva allt detta. Antagligen har han sin höga rang till trots varit blott en vanmäktig

åskådare först till det tidigare undantagstillståndet och sedan till den ofärd över Böhmen-Mähren, som i form av tusentals arkebuseringar följde efter mordet på protektor Heydrich. Den västerländska historien känner knappast någon motsvarighet till den hänsynslösa justice, som detta enda mord utlöste. Porträtt av Hacha vid valet 1938 visade en trots åren sammanbitet energisk och viljestark människa. De senaste porträtten avbildade en man, som blivit trött, slapp, resignerad.

Bortser man från de bulletiner om skörden av nya arkebuserade, vilka tyskarna i somras sannolikt i avskräckningssyfte läto utsända över världen ungefär med samma kontinuerliga noggrannhet som nyteckningarna till försvarslånet på sin tid kungjordes i Sverige, vet man annars inte mycket om utvecklingen i protektoratet efter Hitlers intåg i Prag våren 1939. Framför detta gebit liksom framför Polen och de flesta andra ockuperade länder har en tät ogenomtränglig rökbank lagts. Utomstående böra väl därför undvika att sätta tro till allehanda verserande rykten — besynnerligt nog vår tekniskt överdimensionerade tids snart enda underrättelsetjänst somligstades mitt i Europas hjärtpunkt. Med all sannolikhet har Böhmen-Mähren sedan det införlivats i det stortyska riket, med gemensam tullgräns och gemensamt mynt, kunnat avarbeta sin tidigare svåra arbetslöshet, ganska självklart för övrigt med tanke på det tyska näringslivets omställning helt för krigstillverkning, på Böhmen-Mährens för luftanfall skyddade läge och på det enorma behovet av civil arbetskraft för att fylla ut luckorna efter de många miljonerna krigsinkallade. I senare häftet av »Die Aktion», auktoriserat »Kampfblatt für das neue Europa», vilket helt ägnas åt »Böhmen und Mähren in das Reich», lämnas emellertid vissa upplysningar om den inre utvecklingen i protektoratet, givna i samsjungna artiklar av Hacha, Heydrich (som då ännu befann sig i livet), konseljpresidenten Krejei, chefen för den tyska säkerhetspolisen Böhme och andra ledande män. Ett par uttalanden äro av intresse.

Hur Hacha hösten 1938 tänkte sig sitt lands framtid är icke känt. Att han var en tjeckisk patriot måste dock vara ställt utom allt tvivel, likaså att han redbart strävade efter att drägligt förena tjecker, slovakar och karpatorutener i en fri, självständig förbundsstat, som önskade leva i frid med grannfolken och framför allt med Hitlers mäktiga Tyskland. Krejei lämnar dock en evident oriktig uppgift om Hacha, när han i sin skildring av förbindelserna sedan hedenhös mellan Böhmen och det tyska riket påstår att det var denne, som den 15 mars 1939 anropade rikskansler Hitler att »ta det tjeckiska folket under rikets beskydd». Det är möjligt, ja troligt att denna historieskrivning nu måste vara den enda som är comme il faut. Men den stämmer inte alls med Hitlers egen redogörelse i det stora talet den 28 april 1939, och enligt allt som är känt var Hacha på sin historiska färd till Berlin stadd i helt andra ärenden än underkastelsens, fastän resultatet blev aekurat det som han ville undvika. Eljest synes Hacha i den citerade tidskriften numera inte

sväva på målet, när det gäller att betyga härskarfolket ej blott sin lojalitet utan även sin idépolitiska frändskap. Han finner protektoratet vid underkuvningens treårsjubileum konsoliderat; ifrån »ett passivt skydd» ha tjeckerna övergått »till ett växande aktivt deltagande i riket», »in die industrielle und landwirtschaftliche Erzeugungsschlacht». »I den politiska och kulturella sektorn bemöda vi oss att skapa ur den nationalsocialistiska världsåskådning, vilken det tyska folket har att tacka för sina redan så stora framgångar.»

Än tydligare ger protektoratsregeringens chef d:r Krejci en obeantlad nationalsocialistisk ideologi till känna. (Tilläggas må att sedan ett halvt år även sudettyskar tagit plats i protektoratsregeringen.) Det förmärks hos honom inte ett försök att hävda någon vare sig idépolitisk eller nationalitetspolitisk mening, som avviker från den sanktionerade nationalsocialistiska. Han undviker det sorgfälligt trots att Hitlers diktamen i mars 1939 inte borde lägga något hinder i vägen för ett nationellt egenartat tjeckiskt kultur- eller statsliv, givetvis under förutsättning att förhållandet till Tredje riket ej rubbas; tvärtom skulle autonomien just garantera tjeckerna »das Recht auf das eigene Volkstum und das Recht auf die Pflege dieses Volkstums und das Recht auf das Ausleben dieses Volkstums» (citāt ur Hitlers tal den 28 april 1939). Men Krejci gör å sitt lands vägnar inga ansträngningar å la Danmark att fullfölja en egen väg utan hans satser skulle — med nödiga geografiska och etnografiska justeringar — ord för ord kunna läggas i Vidkun Quislings mun. Och kulturminister Moravec gör sig i samma häfte till tolk för programmet att »omfostra tjeckerna till goda nationalsocialister», det nya skol- och bildningsväsendets huvuduppgift.

D:r Krejci söker även teckna bilden av det statsrättsliga förhållandet mellan Stortyskland och protektoratet. Tavlan bjuder mera skuggor än klara linjer. Han hänvisar till grundvalen, den normativa inledningen i Hitlers »Führererlass» av den 15 mars 1939. Han berättar, att alla protektoratsämbetsmän måste svära Hitler en trohetsed i dennes egenskap av »Stortysklands ledare och protektoratets skyddsherre». Han säger vidare, att protektoratets organ ha en viss begränsad lagstiftande makt. Men han skyndar sig att tillägga att protektoratets myndigheter »måste utöva dessa höghetsrättigheter i samklang med Rikets politiska, militära och ekonomiska intressen» och han bokför inte vad som blivit över åt tjeckerna att självständigt bestyra. Enligt Krejci skulle tjeckerna själva även få utöva den dömande makten beträffande personer, som inte tillhöra det tyska folket; att denna suveränitetsrätt emellertid har sin givna begränsning visar enbart de tyska polismyndigheternas klappjak på och avdagatagande massvis av misstänkta tjecker. Krejci nämner ej heller den tullunion med Tyskland, som tjeckerna fingo hösten 1940 — anmärkningsvärt nog ungefär samtidigt som samma närmande erbjöds Danmark. Det intressantaste är emellertid att iakttaga, hur relativistiskt förhållandet mellan Stortyskland och protektoratet även är för Krejci. Denne inskärper nämligen gång på gång att tjeckerna måste sköta sig så, att de förtjäna och verkligen vinna

tyskarnas förtroende. »Ju mindre detta förtroende är, desto starkare ingripande och desto större uppsikt bli från tysk sida nödvändiga för att säkerställa att den autonoma förvaltningen fungerar på ett sätt som överensstämmer med Rikets intressen och behörighet.» Sannolikt bottnar denna Krejcis farhåga i alldeles riktiga psykologiska instinkter, men man kommer ändock inte ifrån att djupare kan inte ett lands regering kröka ryggen. Man kan knappast tolka konseljpresidentens varningar annorlunda än som hans mest devota misstro till hållfastheten av Hitlers försäkringar vid ockupationen av Prag. Och man måste av Krejcis beskrivning komma till det slutresultatet, att tjeckerna trots alla autonomiornament i realiteten inte ha någon friare ställning nu än böhmarna hade under den för dem så förhatliga Habsburgska tiden. Åtminstone måste detta gälla sedan den gammaldags fördragsamme von Neurath avträtt som protektor från skådebanan.

Hur relationerna mellan ett segrande Tyskland och ett protegerat Böhmen-Mähren framdeles än må gestalta sig, intresserar sig dock världen mest för tyskarnas metoder att öva repressalier för mordet på Heydrich. Redan innan mördarna påträffats hade ungefär 400 personer enligt den noggranna tyska arkebuseringsstatistiken avrättats; sedan mördarna fasttagits fortsattes avrättningarna likafullt med oförminskad iver, trots att det inte längre kunde vara tal om dulgradrap med de hämningslösa medeltida straffrättsliga föreställningar, som i moderna krig i dylika fall lätt återuppstå. Enligt officiella rapporter straffades t. o. m. hela byar genom att utplånas med man och allt vid denna skoningslösa vedergällningsaktion.

Kort före mordet och före dessa »Bartholemeinätter» hade befälhavaren för den tyska säkerhetspolisen i Böhmen och Mähren Böhme i »Die Aktion» uttalat sig om säkerhetspolisens arbetsuppgifter och arbetsmetoder vid behandlingen av främmande folk. Han tillstår mycket öppenjärtigt »die blitzartig brutalen Zugriffe» efter införandet av undantagstillståndet och »die harten Strafen für jene, die den Frieden des Raumes gefährden». Men samtidigt gör han på tal om »den sege motståndaren» (d. v. s. tjecken) följande chockerande fråga: »Was nützt mir seine Leiche?» Just den frågan ha säkerligen under den sista vedergällningsaktionen inte blott andra folk utan även förvisso många tyskar ställt: Vad har Tyskland för nytta av dessa tusentals lik? Och man kan utsträcka frågan till att gälla även andra länder och folk, där massarkebuseringar nu höra till krigets grymma dagordning: Kan ett gott förhållande någonsin uppstå och en ny samlevnad — det må vara i den europeiska nyordningens eller vilket annat namn som helst — någonsin varaktigt grundas på våldet i dess hårdaste, urskillningslösaste forntida former? Hur stark mörkläggningen än må bli i en oviss framtid, är det dock otänkbart att minnena av alla utspelade tragedier skola förblekna. Förvisso komma på den ena eller andra vägen bloddrypande skildringar att se dagen, vilka bli lika många anklagelseakter som förevändningar för ny blodshämnd och ett osläckligt hat mellan människor och nationaliteter.

Stauning och hans politik. Med Thorvald Staunings bortgång försvann ur dansk politik en gestalt som sedan länge ägde en given plats också i svenska folkets medvetande. Fråga är om någonsin en utländsk politiker, även nordisk, har framstått med så förtroliga drag hos oss som han. En icke ringa psykologisk roll må härvid ha spelats av det ryktbara skägget, ett yttre emblem för de landsfaderliga böjelser som föreföllo att ha blivit ett med hans väsen under senare år. Men med eller utan det emblemet tycktes han alltså inte dölja några hemligheter utan — detta oberoende av hur man egentligen bedömde hans politik — såg ut att kunna placeras särdeles lätt: något av en patriark, och en dansk patriark, som i sitt styrande och ställande förenade kraft och myndighet med gott sinnelag och över huvud vad man brukar lägga in i begreppet danskt gemyt. Det är möjligt att denna bild inte har varit helt och hållet missvisande, men den är åtminstone behäftad med ett väsentligt fel, och det är att den är alldeles för stiliserad.

Hur den ursprunglige cigarrsorteraren lyckades nå sin mindre vanliga position tillhör ett kapitel i den danska arbetarrörelsens och socialdemokratiens historia som ju inte saknar motsvarigheter i de övriga nordiska länderna, och på sätt och vis är det kanske till och med banalt att fästa avseende vid en sådan sak med de ännu brantare karriärerna bland tidens verkliga maktherrar för ögonen. Men Staunings utveckling är i så hög grad på samma gång den danska socialdemokratiens utveckling under tre eller fyra årtionden, att man får ett bakvänt grepp på mannen och hans verk om man inte mäter honom efter en måttstock som först gör rättvisa åt honom i hans huvudegenskap, nämligen av partiledare och partiman. Det ligger intet förklenande i att man understryker, att han i all sin rikspolitiska verksamhetsaptit ändå aldrig upphörde att vara partiman i främsta rummet. Som kraftfull målsman för kraven på sociala välfärdsanordningar och ekonomisk utjämning har Stauning inregistrerat hedersamma resultat, och det förblir hans ära att ha fört Danmarks arbetarklass från det mer eller mindre revolutionära missnöjets stadium till medveten delaktighet i samhället och i ansvaret för dess skötsel. Å andra sidan skulle han med ett än så skickligt partiledarskap i verkligheten inte ha kommit någon vart alls om han inte hade förstått att lägga sin politik så pass till rätta, att den blev acceptabel för tillräckligt stora kretsar också utanför det egna partiet. De danska socialdemokraterna ha alltjämt ett steg kvar till självständig majoritet i riksdagen, såväl i vad det gäller folketinget som för landstingets vidkommande, och utan en ledare med förmåga att dels vinna bundsförvanter och dels manövrera ut motståndaren där så behövdes, eller slå till honom i rätta ögonblicket, ävensom en anseelig fördomsfrihet på kompromissandets område, måste partiet otvivelaktigt ha nöjt sig med ett åtskilligt svagare inflytande än det faktiskt har utövat.

När det hävdats att Stauning framför allt var en mästare i den politiska taktikens konst, så kan man med andra ord på det hela taget instämma häri, men uttrycket får då fattas i rätt vid bemär-

kelse. Inte minst bör det räknas som ett just avgörande led i hans taktik att han som sagt inte tyngdes av några påfallande hämningar i kompromisshänseende. För att uppnå ett närliggande praktiskt mål offrade han utan varje synbar förskräckelse tills vidare ett annat, hur framskjuten plats det likväl kunde ha på det socialdemokratiska partiets officiella program, bara det inte nödvändigtvis behöfde anses vara av så brådskande natur. De stora krisuppgörelserna under trettio-talet mellan hans regering med dess underlag av socialdemokrater och allierade radikaler, sammantagna behärskande folketinget, å ena sidan och vänstern eller de konservativa såsom representanter för majoritetsoppositionen i landstinget å den andra lämna härom tillfyllestgörande vittnesbörd. Som det sista mera betydande exemplet före landets ockupation och samlingsregeringens bildande 1940 erinrar man sig kompromissen i författningsfrågan 1938—39, av intresse i detta samband också oavsett att vänstern och det — i överenskommelsen med regeringspartierna ensamt deltagande — konservativa partiet 1936 hade förlorat sin gemensamma majoritet i landstinget, och likaså oavsett att alltsammans föll i folkomröstningen.

En särskilt aspekt erhåller denna oräddhet även inför grov kohandel om man betänker, att Stauning hade gått i en politisk ungdomsskola enligt vilken allt köpsläende med det borgerliga samhället i princip var någonting oheligt. Av den läran står sedan hela hans gärning, mycken patetik och ordrikedom till trots, som en enda vederläggning. Och att den kommit att göra det har därtill knappast heller berott på någon sorts kedja av principiellt tillfälliga avvikelser från en annorlunda beskaffad riktig kurs. Den anpassning av taktiken efter reformistiska linjer, som under Staunings ledning på det beskrivna sättet så utan reservationer genomfördes för den danska socialdemokratiens del, var i själva verket avgjord som framtidsmusik i samma stund ledningen av partiet lades i hans händer. Främst observerar man här de ändrade signaler han därvid nära omedelbart lät utgå i den centrala frågan om ett eventuellt socialdemokratiskt samarbete med de borgerliga partierna i regeringsställning, respektive en rent socialdemokratisk regeringsbildning men utan eget parlamentariskt majoritetsunderlag. Ännu vid den allvarliga parlamentariska krisen på sommaren 1909, då det med ljus och lykta söktes efter ett regeringsvilligt parti, hade socialdemokraterna kraftigt avvisat varje tanke på ett regeringsengagemang utan ett sådant underlag. Sedan Stauning blivit partiets ledare och ett tillfälle erbjöds, bröt han tvärt med denna politiska abstinens när han under regeringskrisen efter 1913 års folketingsval förklarade sig villig att gå med i en koalitionsregering av vänster, radikala och socialdemokrater i och för den besvärliga författningsfrågans lösning. Den gången vart det ingenting av, men 1916 steg han in som s. k. kontrollminister i Zahles radikala ministär, och att han inte precis ångrade sig eller vantrivdes framgick av att han stannade kvar i ministären och även tog mot en fast portfölj vid kontrollministerinstitutionens upplösning 1918.

Så blev Stauning Danmarks mest regerande man under parlamen-

tarisk tid, med sammanlagt 19 ministerår varav 15 som statsminister, allt utan att socialdemokraterna någonsin uppnådde den majoritet som från början hade varit så ofrånkomlig. Hans första statsministerperiod 1924—26, med ministären bildad på homogen socialdemokratisk grund, var måhända ingen succès. Partiet hade växt till folketingets största, men dels ställde sig landstingsmajoriteten oförstående gentemot ministärens politik, dels måste ju någon hjälp uppbringas också i folketinget. Det enda parti som kunde komma i fråga som hjälpare, var de radikala, och strängt taget hade socialdemokraterna hos dessa vissa krav på återtjänster för det stöd de förut lämnat ministären Zahle. Men även med radikalt stöd åstadkoms endast en knapp majoritet, och för övrigt visade sig de radikala som föga entusiastiska bundsförvanter när de stodo utanför regeringen. Utvägen blev då folketingets upplösning, vilket emellertid ledde till ett bakslag för regeringspartiet. När socialdemokraterna och de radikala 1929 åter vunno majoritet tillsammans i folketinget och Stauning fick regeringsuppdraget för andra gången, låg koalitionstanken därför så att säga i luften. Det märkliga är här inte att den nu blev verklighet, utan att koalitionen sedan har bestått provet under alla år och än mer: att de förbundna partierna val efter val ha kunnat både hålla och avsevärt förbättra ställningen i riksdagen. Den ådagalagda hållfastheten hos koalitionen är givetvis lika mycket den radikala partens förtjänst. Tack vare att överenskommelserna med den kunde ske inom regeringen, erbjöd folketinget inte längre några värre problem. I landstinget åter betvingades den gamla majoritetens motstånd i icke ringa mån medelst taktiken att upplösa folketinget, och efter majoritetsomkastningen 1936 var inte heller den taktiken mera behöflig. Stauning och socialdemokraterna hade därmed inte tillvällat sig allmakten i landet, men väl kan detsamma i det närmaste sägas om den socialdemokratisk-radikala alliansen.

Om innehållet i den politik, som förts av denna allians, växla helt naturligt omdömena allt efter vars och ens inställning. Att i synnerhet välfärdspolitiken av oppositionspartierna ofta stämplades som oförfalskad röstköpspolitik är välbekant. I mycket skiljer den sig inte annars så farligt från den i Sverige samtidigt förda. Under alla förhållanden går det inte att komma förbi det faktum, att den konsekvent godkändes av det röstande folket. På grundvalen härav och underkastad egentlig kontroll huvudsakligen genom den inbördes övervakning som kunde komma i fråga mellan parterna i koalitionen själva, syntes den andra ministären Stauning ha inrättat sig för ett permanent regerande då peripetien kom hårt och förlamande, och i en form som liknade ett blint öde. Ministären överlevde till namnet, men för det system den representerade — liksom för så mycket annat — hade marken på en gång ryckts undan.

Det är en billig konst att vara vis efter det att en olycka har skett, och i sin mån gäller naturligtvis detta också om den sida hos systemet Stauning som numera tämligen oomstritt framstår som dess mest kapitala felgrepp, d. v. s. dess försvarspolitik. Likaså vore det nog, med utgångspunkt från vad man för närvarande känner till, en

smula förhastat att ovillkorligen påstå att katastrofen den 9 april 1940 skulle ha uteblivit om Danmark hade ägt ett bättre försvar. Ytterst svårt finner man det däremot att avvisa tanken på vad även ett kortare danskt motstånd mot invasionstyrkorna t. ex. kunde ha betytt för Norges undsättning och räddning, och i vilket fall som helst så genomfördes och fullföljdes dock den danska nedrustningen under en tid då Europa redan darrade av krigsfrossa. Skall man nödvändigtvis döma härvidlag, så får man emellertid inte förbise att ansvaret drabbar den borgerliga parten i koalitionsystemet lika avgjort som den socialdemokratiska eller Stauning personligen. Någon eftergift från radikalt håll för socialdemokratiska krav har nedrustningspolitiken inte heller inneburit, eftersom det radikala partiet under hela sin tillvaro i försvarsfrågan stått på samma negativa linje som socialdemokraterna. Historiskt leder denna linje för övrigt tillbaka ända till den våldsamma reaktion som en gång väcktes av den gamla, förparlamentariska danska regimens något exalterade försvarspolitik intill sekelskiftet. Från början snedvriden som försvarsfrågan då blev, lyckades intetdera av de två partierna i det följande skaka sig loss ur en tidsbetingad föreställningsvärld, som likväl störtade samman runt omkring dem.

Mindre bestämt vågar man yttra sig om rollernas fördelning inom den stauningska koalitionsministären vid själva kapitulationen inför det tyska överfallet och om Staunings fortsatta roll som chef för samlingsministären under tiden därefter, välförståendes i förhållandet till ockupationsmakten. Så länge allt vad härmed sammanhänger är mörklagt, måste man i stort sett inskränka sig till att söka draga vissa mera allmänna slutsatser ur det sätt varpå han hade dokumenterat sig som utrikespolitisk statsman före ockupationen. Om det också kan förefalla hårt att nu röra därvid, är det då notoriskt att Stauning så gott som ständigt var olycklig när han framträdde i den egenskapen. Här må allenast antecknas tre stadiga blamager som han under sin bana råkade ut för på svensk botten. Den första inträffade då han under förra världskriget, ehuru medlem av ett neutralt lands regering, deltog som representant för sitt parti i de sammankomster mellan socialdemokrater från olika länder vilka ägde rum i Stockholm på försommaren 1917 och avsågo att förbereda en socialdemokratisk »fredskonferens», av vänstern och högerpartiet väl icke alldeles utan skäl betraktade som uttryck för en tyskvänlig rörelse. Med knapp nöd räddade han vid det tillfället sin ministerstol. Senare samma år fann han förenligt med sin ställning som regeringsmedlem att i en i Stockholm given intervju för en tysk tidning rikta ett skäligen dåligt beslöjat angrepp mot Förenta Staterna för att ha inträtt i kriget mot Tyskland av kapitalistiska bevekelsegrunder, en förlöpnig som endast kunde rättas till något så när genom en formell bortförklaring. Det tredje klavertrampet, bragt till fulländning i frasen om Danmark som Nordens tilltänkta bandhund, hände i Lund för en del år sedan och är i färskt minne.

Frånsett den diplomatiska fumligheten, som välvilligt tolkad ändock kan ha varit en förföljelse av envis otur, skönjer man bara av

dessa exempel en tydlig mental tendens i riktning mot den uppfattningen, att lammet skulle vara skyddat om det behandlar vargen hövligt. Uppenbart är också att det är här förklaringen ligger till att i Danmark alltid de antimilitaristiska grupperna ha tyckts vara den södra grannens huvudsakliga sympatisörer. Det är dylikt som nu för tiden av förstasigtpåare kallas realpolitik. Samtidigt med att Stauning sålunda trodde det möjligt att i en värld, som löpt amok, basera en hållbar utrikespolitik — med tillhörande konsekvenser för försvarspolitiken — på ett slags affärsmässig grund, delade han enligt alla tecken med många av sina landsmän även den naiva förtröstan om rättfärdighetens inneboende makt, som till omväxling med mycken hetsighet utgör ett så vanligt inslag i dansk politik över lag. Å andra sidan ackorderar ingen, nation eller enskild, ens under tryck med sin syn på rätt och orätt utan att ta skada till sin själ, men för en dubbelinställning som den antydda vinkar frestelsen till ett sådant ackorderande med ojämförligt försåt. Under fred och på det inrikespolitiska planet mände härav mindre ohägn ske, i Staunings läge efter 1940 ser man spänningen mellan rättskravet och eftergifternas bekvämare framkomstmotod förstörad till tragik. Det enda man frågar sig är, om han själv insåg vidden och djupet hos tragiken.

Rolf Fridholm.

Höstriksdag eller inte? Skulle utrikespolitiska eller försörjningspolitiska skäl göra det nödvändigt att hålla en höstsession, kan intet vara att säga därom under denna krigskris. Däremot undrar man, om de, som äro förespråkare av en höstriksdag för höstriksdagens egen skull eller därför att de tro anordningen vara rationell, verkligen beaktat problemets alla sidor. Endast en arbetssynpunkt skall här föras på tal.

Den svenska riksdagens arbete baseras på de mångomskrivna historiskt framvuxna, fast organiserade utskotten. Genom att utöka antalet ständiga utskott och deras suppleanter ha numera praktiskt taget första kammarens samtliga ledamöter och $\frac{4}{5}$ av andra kammarens ledamöter fått fast sysselsättning. Fördelningen av ärendena mellan de ständiga utskotten kan variera något år från år, men i stort ge de grundlagsinskrivna fördelningsreglerna till resultat att alla dessa utskott ha fullt upp under lagtimorna (från det numera totalt arbetslösa utrikesutskottet bortses då, men dess ledamöter ha i flertalet fall mandat i andra utskott). Däremot ha de tillfälliga utskotten sedan länge och framför allt sedan krigsutbrottet sällan berett sina medlemmar — i regeln nyvalda — något trägnare arbete.

Under fjolårets höstsession — den första som hade karaktären av fortsatt lagtima riksdag — visade det sig att arbetet på de olika utskotten blev mycket ojämnt. Konstitutionsutskottet ställdes så gott som helt och de tillfälliga alldeles helt utan arbetsuppgifter. Endast därigenom hade ett hundratal arbetsföra och arbetsvilliga riksdagsmän ingen annan pliktmässig roll att spela än att under 9 veckor bevista några kammarplena. Ett par andra utskott hade ej fler

Dagens frågor

ärenden, än att dessa räckte blott till ett par eller några dagars sysselsättning. Inte stort bättre var arbetet organiserat vid 1939 och 1940 års höstriksdagar, som hade karaktären av urtimor och då beredningsuppgifterna koncentrerades till ett fåtal särskilda utskott, i vilka inte ens hälften av andra kammarens ledamöter kunde vinna inträde som ledamöter eller suppleanter. Återstoden fick bilda en outnyttjad reserv.

Så länge detta fasta utskottsväsen finns kvar — och det utgör ur många synpunkter en av den svenska folkrepresentationens starkaste sidor — torde varje höstriksdag av mera extraordinarie natur leda till en lika ojämn disposition av riksdagens arbetskrafter. Men även om en höstsession införes som normal företeelse, torde förhållandet bli ungefär detsamma, åtminstone om budgetbehandlingen — något som måste vara det enda förnuftiga — för enhetlighetens skull fortfarande förlägges till vintersäsongen. Sannolikt skulle nämligen resultatet bli, att budgetutskotten under den första sessionen finge fullt upp att göra, medan övriga utskott, enkannerligen lagutskotten, finge en lättnad och kanske bleve partiellt arbetslösa. Under höstsessionen däremot bleve förhållandet det omvända, samtidigt som de tillfälliga utskotten fortfarande bleve överflödiga. Den grundlighet, varmed lagutskotten ofta ha att gå tillväga vid sin beredning — processreformen tog i år fyra månader i särskilda utskottet — skulle dessutom leda till att höstsessionen kunde dra långt ut på tiden, även om ärendena vore jämförelsevis få.

Skulle detta verkligen kunna kallas en eftersträvansvärd rationell ordning? Eller skulle vinsten av höstriksdagar — trots att de skulle kosta statsverket ganska stora slantar och hindra många riksdagsmän i deras borgerliga gärning samt därigenom kanske försvåra riksdagens rekrytering — verkligen vara så stor att riksdagens traditionella utskottssystem för den skull borde rivas upp och byggas om från grunden? Bägge frågorna torde böra besvaras med ett övervägande nej.

I Schweiz har man löst sessionsproblemet på ett ganska behändigt sätt. Där har man normalt fyra sessioner årligen, räckande tre à fyra veckor åt gången. Under sessionerna pågå kammарplena varje dag, dock aldrig några långa förslöande nattplena, och inte heller gärna måndagar och lördagar, som reserverats för det civila arbetet i hemorten. Utskotten, som ej äro fasta utan väljas för varje ärende av kamrarnas byråer, arbeta i huvudsak mellan sessionerna. De ta sig därvid någon veckas intensivt arbete, helst på någon avskild och lugn turistort. I utskotten insättas de personer som ha tid. Och arvode utgår under mellantiden endast till utskottsmedlemmar, givetvis blott för den tid utskotten sammanträtt. Utan att höra hit kan det tillfogas att dessa utskottens utflykter, som tvinga till personlig samvaro oberoende av partier, anses befordra saklighet och samförstånd.

E. H.